

KUR'ÂN-I KERÎM ve FEN BİLİMLERİ BAĞLAMINDA İNSAN
HUMAN WITHIN THE CONTEXT OF HOLY QUR'AN AND MODERN
SCIENCES

Faima ISRAFİLOVA

Dr. Öğr. Üyesi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Assist. Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology, Department of Theology

fisrafilova@erzincan.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5936-3039>

Atf/©: *Israfilova, Faima (2019). Kuran'ı Kerim ve Fen Bilimleri Bağlamında İnsan, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 12, Sayı 2, ss. 404-425*

Citation/©: *Israfilova, Faima (2019). Human within the context of holy Qur'an and modern sciences, Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 12, Issue 2, pp. 404-425*

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social
Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 20.09.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 13.12.2019

Sayfa-Pages : 404-425

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

KUR'ÂN-I KERÎM ve FEN BİLİMLERİ BAĞLAMINDA İNSAN**Human Within the Context Of Holy Qur'an and Modern Sciences**

Faima ISRAFILOVA

Öz:

Beden ve ruhtan müteşekkil insan, yaratılış açısından; biyolojik, psikolojik ve sosyal özelliklere sahip bir varlıktır. İnsanın ruhi yönü ise, yüzyıllardan beri kendisine ulaşılamayan ve hakkında hala tartışmaya devam edilen hakikatlerin en önemlilerinden birisidir. Günümüze kadar her bilim dalı, insanı kendi bakış açısına göre tanımlamaya çalışmıştır. Bundan dolayı bütün bu tanımların eksik kaldığı söylenebilir. İnsanı en iyi tanıyan onu yaratandır. Bu bakımdan insanın; yaratılış amacı, yeryüzündeki fonksiyonu, biyolojik, psikolojik özellikleri ve dinî yönünü anlayabilmemiz ve kendisinde Allah'ın kudret ve sanatını görebilmemiz için öncelikle Kur'an'a ve fen bilimlerine birlikte başvurmamız gerekmektedir. Kur'an, insanı ele alırken bir taraftan onun kendi nefsinin, yaratılışını, diğer varlıkların oluşumunu düşünmeye teşvik etmekte ve bu konularda hem insanlara hem de bütün varlıklara yolunu göstermektedir. Diğer taraftan da Kur'an, fen bilimlerinin yaptığı gibi insanı değişik yönleriyle ayrı olarak değil de; onu, ruh ve bedenden teşekkül eden bir bütün olarak ele almaktadır. Kendisine verilen akıl, ruh ve bedenden dolayı büyük bir sorumluluk yüklenen, çeşitli eğilimleri olan çok yönlü bir varlık olan İnsan tek yönlü bir varlık değildir. Bu kadar önemli olan insan konusunu, çalışmamızda insanın fizyolojik ve ruhi yönünü Kur'an ve fen bilimleri bağlamında ele alarak bahsetmeye çalıştık.

Anahtar Sözcükler: Tefsir, Kur'an, İnsan, Ruh, Fen Bilimleri, Biyoloji

Abstract:

Human being composed of body and soul is a being with biological, psychological and social characteristics in terms of creation. And the spiritual aspect of human being is one of the most important truths that have not been able to be reached out itself for centuries and still continues to be debated. Until now, every branch of science has tried to define human being from their own perspective. Therefore, it can be said that all these definitions are incomplete. The one who knew human being best is the one who created him. In this respect, in order for us to understand the purpose of human creation, its function on earth, its biological and psychological characteristics, and its religious aspect, and to see the power and art of Allah in itself, we must first apply to the Qur'an and the sciences together. When the Qur'an is dealing with human being, it encourages him to think of his own self, his creation, the formation of other beings, and it shows the ways to both human beings and all beings in these matters. On the other hand, the Qur'an, as the other sciences do, does not see human being as separate from its different aspects; on the contrary, it sees it as a whole composed of soul and body. Because human being is not a one-way being. It is a multidimensional being with various tendencies in which a great responsibility is given because of the mind, soul and body. On such an important human being topic, in our study, we tried to address the physiological and spiritual aspects of human being in the context of the Quran and the science.

Key Words: Tafseer, Qur'an, Human, Sprit, Modern Sciences, Biology

1. GİRİŞ

Yeryüzünün en girift ve anlaşılması en zor varlığı insandır. İçinde yaşadığı dünyanın bir parçası olan insan, biyolojik açıdan diğer canlılarla doğada aynı kaderi paylaşmaktadır. Bu bakımdan varlığın kaderinin oluşmasında; maddi beden, başrolü oynamak istemektedir. Fakat insanın bedeninden başka bir de ruhu bulunduğu için onunla diğer canlılar arasında mahiyet farkı vardır. İnsan, kendisini fani bir varlık olarak görmek istemediğinden; bu konuda da kendisinin medet umduğu bir inanca ihtiyacı vardır. Bu dünyada ölmesi gerekiyorsa başka bir âlemde yaşmalıdır. Buradaki ifadeler, bilimin ya da dinin, ruh'u ya da beden'i üstün kılma isteğini açıklar niteliktedir. Bu üstünlüğün ruha tanınması gerektiği söylenebilir. Çünkü ruh hem ölümsüzdür hem de varlığın tüm işlevlerine ve bütün maddi öğelerine egemen olandır. Onun ölümsüz olma durumunun tek çıkar yolu, öteki âlemde yaşamasından geçmektedir. O halde beden ve ruhtan oluşan insan nedir? Bu çalışmamız insanın fizyolojik ve ruhî yönünü Kur'an ve Fen bilimleri bağlamında çözümlenmeye hedeflenmiştir.

Çalışmamızda öncelikle insanın ruh ve bedenden teşekkül ettiği ve bunların ikisine birden insan denildiği gerçeğini kısa da olsa verdikten sonra konuyu biraz daha detaylandırarak; onun fizyolojik ve ruhî yönünü üzerinde durmaya çalışacağız.

2. BİYOLOJİK VE RUHSAL BİR VARLIK OLARAK İNSAN

Yenson'a göre: "Biyolojik ve ruhsal bir varlık olarak insan, iki ayrı varlık türünün incelenmesi değil, bir bütün olarak insanın incelenmesi anlaşılmalıdır. Biyolojik açıdan insan, diğer canlılar gibi çeşitli elementlerden teşekkül etmiş, canlı bir varlıktır. Bu elementlerin %98 i çokluk sırasına göre, O, C, H, N, P, S'dir. Ca, K, Na, Mg ise %1,3'ünü, geriye kalan elementler ise %0, 7'sini oluştururlar."¹ İnsan vücudunda çok olan elementlerden lipid (yağ), karbon hidrat, protein ve nükleik asit molekülleri tertiplenmiş ve bunların organize edilmesinden hücreler ve hücrelerden doku, kas ve organlar vücuda getirilmiştir. Bu sebeple, vücutta pek çok kimyasal ve fiziksel olaylar ve değişmeler cereyan eder."²

Bedende meydana gelen biyolojik, kimyasal ve fiziksel olaylar yanında bir takım ruhi hadiseler de vardır. Örneğin bilmek, anlamak, düşünmek gibi yeteneklerle donatılmış olan insan, iradeli hareket ederek kendisi ve dış âlem hakkında sorular sorup; bunlara cevaplar verebilmektedir. Diğer canlılar ise, hayatını koruma, beslenme, neslini devam ettirme içgüdüleri ile donatılmış ve çevrelerine intibak edecek şartlarda yaratılmış bulunmaktadır. Hayvanlar güçlü yaratıldıkları için kendilerini güçleriyle korurlar. İnsan ise, bedenen çok zayıf olarak yaratılmıştır. Fakat insan, akli sayesinde hayvanlardan çok daha kuvvetli hale gelir ve kendisini idare eder. Bu özellik ve kabiliyetler, insanın ruha sahip bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır. (Bağçeci, 2005:34).

İnsana, hayat ve hareket ilkesini ruh sağlamaktadır bu yüzden varlık sorunu ile ruh sorunu bir bütün oluşturur diyebiliriz. Örneğin Descartes'in dediği gibi yemek ve yürümek ruhun vazifelerinden başlıcalarıdır. Bedeni olmazsa insan ne yer ne de yürüyebilir. Diğer birisi de duymaktır, bedensiz duymak imkânsızdır. Bir başkası da düşünmektir. Bunların hepsi ruha ait olduğu kesindir. Ancak beden olmadan da ruh bunların hiçbirini gerçekleştiremez.³ Yine de insan ruhu, hiçbir denetim altında bulunmayan hür bir iradedir; Léon Denis'in ifade ettiği gibi "O, varlığın bütün fonksiyonlarına ve bütün maddi öğelerine egemen durumdadır, tıpkı ilahi ruhun, evrendeki bölümlerin tamamına, onları uyum içine sokmak amacıyla, egemen oluşu, onları bir düzene koyuşu ve birbirlerine bağlayışı gibi."⁴

Ruh, ölümsüzdür, çünkü yokluk veya hiçlik mevcut değildir, hiçbir şey yok olamaz. Hiçbir bireylik, Mevcudiyetini sona erdiremez. Maddi formların eriyip dağılması, ruhun, dünya ortamıyla temasını sağlayan organizmadan ayrıldığını ispatlamaktadır. Bu, onun tekâmülü yeni şartlar ve daha elverişli formlar altında, hem de kimliğinden hiçbir şey kaybetmeden sürdürmeyeceği anlamına gelmemektedir. Yer küresel bedeninden her ayrılışında da (Denis, 1995:62), o, kendini, spiritüel bedenine, yani düşüncelerinin ve eylemlerinin yardımıyla oluşturduğu şu ölçüye tartıya gelmez ve kendisinden ayrılmaz nitelikli forma bürünmüş olarak, uzay hayatının kollarında bulmaktadır. (Denis, 1995:63).

Şurası da bir gerçek ki, ruh da “Allah’ın işlerinden bir iştir”, (İsra, 17:85) Bu süptil (güç algılanan) beden, bu akışkansal çift, bizde, sürekli halde mevcut bulunmaktadır. Görünmez nitelikli olmasına rağmen, maddi bedenimize kalıplık etmektedir. Varlığın kaderinin oluşmasında, maddi beden, başrolü oynamamaktadır. Dünya hayatının zaruretleri için şekillendiriliyor alması nedeniyle gelip geçicidir ve ölümlüdür; ölümlle birlikte dağılmakta ve eriyip gitmektedir. Geride süptil beden kalmaktadır, doğumdan önce de mevcut bulunduğu için bu beden, varlığını, mezardaki ayrışmalardan sonra da sürdürmekte ve ruha, göçlerinde eşlik etmektedir. Süptil beden, modeldir, ilk örnektir, beden moleküllerinin bir süre için gelip bileşimine katıldığı gerçek beşer formudur ki bu form, her türlü değişimin ve her türlü maddi akımın ortasında herhangi bir bozulmaya uğramadan sürüp gitmektedir. Hatta bu beden, etten kemikten mamul bedenden bazı şartlar altında, dünya hayatı sırasında bile ayrılabilmekte; hareket edebilmekte, görünebilmekte ve uzaklarda tezahür edebilmektedir ki bu özellikleri de onun bağımsız mevcudiyetinin kanıtıdır. (Denis, 1995:63). Ruh da metafiziktir.

Bilim, fizik içerisinde metafiziği ve fiziksel dünyanın fiziksel olmayan doğasını keşfetmiştir.⁵ İnsan bedeni, varlık olarak Kur’an ayetleriyle eşdeğer bir ayaftır. (Rum, 30:21; Fussilet, 41:53) Buna göre sözlü ayetlerin muhkem ve müteşabihi olduğu gibi kevnî ayetlerin de muhkem ve müteşabihi’ inin bulunması doğaldır. Kur’an’da yer alan; “*Kitabı sana O indirdi. Onun bazı âyetleri muhkemdir (ki) onlar Kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbih (birbirine benzeyen, sonucu tam bilinmeyen)dir*” (Âl-i İmrân, 3:7) ayeti sözlü ayetlere; “*O’dur ki, size gökten su indirdi. Onunla her çeşit bitkiyi çıkardık, o bitkiden bir filiz çıkardık, ondan da birbiri üzerine binmiş dânelere; hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar, üzüm bağları; zeytin ve nar (bahçeleri) çıkarıyoruz. (Bunların) kimi birbirine benzer, kimi benzemez. Her birinin meyvesine bakın: Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman. Şüphesiz bu size gösterilenlerde, inanan bir toplum için elbette çok ayet/ibret vardır*” (En’am, 6:99-101) ayetleri de kevnî ayetlere delildir. Sözlü ayetlerin muhkem ile de amel eder, müteşabihi ile de ilmini Allah’a tevekkül ederek Allah’a teslim olup; O’na iman ederiz. Kevnî ayetler de böyledir. Onların muhkemi ile hayatımızı yaşarız; müteşabihi ile de ilahi kudreti keşfeder Allah’ın şanını yüceltiriz. Tıpkı ünlü fizikçi Keplerin, gökyüzünde gezegenleri keşfettiği zaman; “*Tanr’ım gökte senin ayet/mucizelerini keşfettim. Öyle görünüyor ki, sen bunları dizayn ederken geometriyi kullanmışsın. Ömrümün sonuna kadar bütün çalışmalarım senin büyüklüğünü ilan etmeğe devam edeceğim,*⁶ sözü bütün insanları bağlamaktadır. Onun içindir ki; Kur’an, Allah’ın göklerde ve yeryüzünde yarattıkları hakkında düşünmemize (tefekkür etmemize) dikkat çekmektedir. (Ali İmran, 3:191; Rum 30:22-27) Ayrıca kâinat da Allah’ın varlığına ve kudretine işaret ederek (Yunus, 10:34; Ra’d, 13:2-3; Rum, 30:21) bizleri görünen âlemden görünmeyen âleme taşımaktadır.

Mü'min kimse, Allah'tan gaflet edemez ve her şeyde, Cenab-ı Hakk'ı gösteren ayetleri ve delilleri görür. Bu ayet ve deliller, insan bedeninde de mevcuttur. Bu gerçek, Kur'an'da; *"Kendi nefislerinizde dahi (nice ayetler var). (Bunları) görmüyor musunuz?"* (Zâriyât, 51:21) ayetinde dile getirilir. Bu ayette "görmüyor musunuz?", ifadesi "görüyorsunuz" anlamındadır.⁷ Bu ifadede, *"nefislerinizde dahi (nice ayetler var)"* demek, bu yönüyle Cenâb-ı Hakk'ın tıpkı, *"Gerek âfakta, gerekse kendi nefislerinizde ayetlerimizi yakında onlara göstereceğiz..."* (Fussilet, 41:53) ayeti gibidir.

Tercümânü'l-Kur'ân olan İbn Abbas'a göre, ayette geçen *"ayat/deliller"* kelimesiyle; Allah'ın Âdemoğluna verilmiş olan harikulade nitelikler kastedilir.⁸ Tâbiîn dönemi meşhur müfessiri Katâde de bu ayetten hareketle şöyle der: *"Kim, kendi yaratılışı hususunda düşünürse, ancak ibadet için yaratıldığını ve mafsallarının bunun için yumuşak kılındığını anlar."*⁹

Kur'an'ın bize anlattığı bu vasıflar, kâinatı yöneten İlâh'ın izlerini taşımaktadırlar. Bu kâinat, içindeki zerreten en büyük varlıklara ve insan bedenindeki hücrelerin birleşiminden en yüksek yaşam biçimine kadar her şey Allah'ın insana armağanıdır. Kâinattaki her nesnenin yaratılışında görülen uyum, göklerde ve yeryüzünde bulunan düzen ve denge Allah tarafından sağlanmış ve hak olarak yaratılmıştır. Bunu: *"Biz, gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka ve hikmete uygun olarak yarattık..."* (Hicr, 15:85) ayetinden öğreniyoruz.

İnsanı ve evreni Allah yarattığına göre; bunlarda bizi kendisine ulaştıracak açık ve görünür izlerin bulunması şaşırtıcı sayılmaz. İbranicede evren anlamına gelen *"olan"* kelimesinin kökeni *"gizlenmiş"* sözcüğüne gider. Yani Allah bu evrende de gizlenmiştir. Onunla buluşmamız hayli çetrefilli bir meseledir. Ama aynı zamanda bir bütünlüğün göstergesidir. Kuantum fiziğindeki dalga/parçacık ilişkisinde olduğu gibi; biz de yaratıcı kudretin kendini konumlandığı içkin/aşkın ikileminde onu anlamaya çalışmalıyız.¹⁰

Kâinat, doğa ötesi olanın fiziksel ifadesidir. Kur'an'da bahsedilen insan ve varlık âlemi gibi birçok şeyin, fiziksel yaradılışın içinde bulunması ve her biri Kur'an ifadesiyle birer ayet/işaret ve delil olarak takdim edilmesinden anlaşılana da budur. Allah'ın insanları ilk önce topraktan yaratması; kaynaşıp huzura kavuşmaları için *onları* kendi cinsinden eşler/evzâc olarak yaratması ve aralarına sevgi ve merhamet koyması; gökleri ve yeri yaratması, dillerinin ve renklerinin farklı kılınması; gece ve gündüzün gerek uyumak ve gerekse rızkı aramak; göğün ve yerin O'nun emriyle bu şekilde durması, O'nun ayetlerinden; yani kudretinin delillerindedir. *"Göklerde ve Yerde bulunanlar O'nundur. Hepsi O'na boyun eğmektedir."* (Rum, 30:20-26)

Bundan dolayı, fen bilimlerini kavramadan ne tam bir Kur'an ayeti ve ne de onun inceleme ve tefekkür için yönlendirdiği kevnî ayetlerin yorumu yeterli olacaktır. İçinde bulunduğumuz dünya uzayda süzülen küçücük bir noktadır. Mutlak gerçek ve varoluşun doğası, içinde yaşadığımız fiziksel dünyanın sınırlı boyutları, zamanın, uzayın, bizlerin ve evrenin yaratıldığı maddenin sınırlı doğası bizi, bir yerlerde fizik ötesi bir gücün olabileceği gerçeği üzerinde düşünmeye zorlamaktadır. Varoluşun metafiziğindeki incelikleri araştırmak gibi bir niyete sahipsek eğer, varoluşun özünü öncelikle fiziksel düzlemde kavramaya çalışmalıyız. (Shcroeder, 2003: 16).

Carrel ise: “İnsan hakkında basit bir anlayışa sahip olmanın mümkün olmadığını söyler. İnsanın, iyi bir incelemeden geçmesi, değişik tekniklerle yapılması gerektiğine işaret eder. Bu tekniklerde farklı ilimlerden faydalanılır. Tabiidir ki bu ilimlerden her biri, kendi objesinden ayrı bir kavrama ulaşır.” İnsanı inceleyenlerin, kendi kendilerine sordukları soruların büyük bir kısmı cevapsız kalmıştır. İç dünyamızdaki muazzam bölgeler, henüz bilinmemektedir. (Hac, 22:5; Mü’minun, 23:14) İnsan varlığı (yaşamı) süresinin, psikolojik ve fizyolojik zamanının mahiyeti nedir? Bedenin, organların gelişmesiyle akli ve ruhi faaliyetler arasındaki ilişkiler Nelerdir? Henüz bunları tam anlamıyla bilmekten uzağız.¹¹

Dünyamız ve bunun bir parçası olan bütün canlılar; özellikle de insan, açıkça ifade edilmeyi bekleyen gizli bir bilgi içermektedir. Sanki fiziksel olanların üzerine damgalanmış metafiziksel bir alt tabaka var gibidir. Akıl, bilgi ve metafizik, yaratıcı ile yaratılmış fiziksel evren arasındaki bağlantıdır. (Shcroeder, 2003: 58).

Aslında, insanı, bedeni ve ruhi yönüyle ikiye ayıran bizzat Kur’an’dır. Bedeni ve ruhi ihtiyaçların bahsedildiği ayetlerde, adı geçen ihtiyaçların “nefs” kelimesiyle ifade edilişi, adeta sözü edilen dengenin kurulmasına işaret eder gibidir. Lügat itibariyle “bir şeyin zatı, kendisi, ruh ve kalp¹² manalarına gelen nefis, insanın yeme içme gibi biyolojik ihtiyaçlarını içine alır.¹³ Yani dini ıstılahta, şehvet ve gadab’ın kaynağı olan kuvve-i nefsanıyye, (Yazır, 1936: III/223; Abdülbaki, 1984: II/742), insanın aşırı istek ve mücadele hislerinin kaynağı olan egoist güç ve duygularını da içine alır. Kur’an’ın bazı ayetlerinde (Ali İmran, 3:61; Yusuf, 12:54; Zariyat, 47:21) kendisine veya başkasına delalet eden nefsin; bir kısım yerlerde, (Enam, 6:93; Kâf, 50:16; Tegabün, 64:16) daima heva ile eş manada kullanıldığından, bu sebeple de zabtedilmesi,(Nâziat, 79:40) isteklerine karşı sabırlı olunması, (Kehf, 18:28) tamahlarından sakınılması ve korkulması (Haşr, 59:9) hususuna işaret edildiğinden bahseder.¹⁴

Carrel: “İnsanı madde ve bilinçten oluşmuş diye tarif edersek, anlamsız bir fikir ileri sürmüş oluruz. Çünkü bedenin madde ile şuur arasındaki ilişkileri bugüne kadar tecrübe sahasına aktarılamadı. Fakat insanı, psiko-şimik, fizyolojik ve psikolojik faaliyetler gösteren bölünmez bir bütün sayarak kapsayıcı bir tanımını yapabiliriz,” (Carrel, 2016: 32). der.

İbn Arabî, Fütûhat adlı eserinde insanı şöyle tanımlamaktadır: “İnsan, çamur yönü ile şahıs, ruh yönü ile zat, nefis ile cevher, akli ile ilah (yani onun akli Allah’ın ruhundandır), çokluk içinde teklik, his ile fani, nefis ile baki, intikal ile ölü, kemale ermek istemekle canlı, ihtiyacıyla eksik, isteğiyle tam, görünüşte hakir, hakiki anlamıyla önemli, âlemin özüdür. Onda her şeyden bir şey vardır ve onun her şeyle alakası vardır. Onun sırları acayıptır. Onun cevheri, bildiği ve gördüğü şeyin benzerini ihtiva eder. O her gaibin misali, her şahidin beyanıdır.”¹⁵

İnsan için “inorganik”, “organik” ve “ruhi” olmak üzere üç nevi yaratılış merhaleleri olduğu varsayarsak, biyolojik anlamda yani inorganik evrimde insan birincisi topraktan gelerek tedricen gelişen ikincisi nutfeden itibaren tedricen gelişen varlık (Hac, 22:5; Mü’minun, 23:12-14) olmak üzere iki görünüm arz etmektedir. Birincisi her ne kadar inorganik safhaları muhtevi olsa da belirli bir merhaleden sonra organik safhaya dönüşmekte ve bunun etaplarını izlemektedir.¹⁶

Mahlukat arasında insan, farklı bir konuma sahiptir. Kur’an, bu gerçeğe şu ayetle işaret eder: “İnsan benliği (nefsi)ni ve onun (yaratılış) amacına nasıl uygun şekillendirildiğini düşün.” (Şems 91:7) Ayette “insan benliği karşılığında tercüme edilen nefis kelimesi, can, ruh, akıl,

canlı varlık, insan, şahıs, insanlık ve insan benliği" anlamına gelmektedir. Nefs, burada bir bütün olarak insan benliği veya kişiliğini göstermektedir. Böylece bu sözcükle hem fiziksel beden; hem de, ruhla birlikte kastedilmiş olmaktadır.¹⁷ Yukarıdaki ayette geçen "sevva" kelimesi de, "amacına uygun şekillendirildiği" karşılığında tercüme edilmiştir. Zira "siyyü" kökünden gelen "sevva" sözcüğü, Arapçada "bir şeyi iki kişi arasında eşit olarak taksim etmek", "düzgünleştirmek ve uygun hale getirmek" anlamlarında kullanılmaktadır. (İbn Manzur, 1408/1998: XIV/411-415). Bütün bu ifadelerinden Muhammed Esed'e göre şunlar anlaşılıyor: "insan sözcüğü ile yaratılıştaki bedensel ihtiyaçların, dürtülerin, duyguların ve entelektüel faaliyetlerin kopmaz bir şekilde birbirlerine sıkı sıkıya bağlandıkları canlı bir varlık olan insanın son derece girift (karmaşık) mahiyetine işaret edilmektedir."¹⁸

İnsanın ruh ve bedenden teşekkül ettiği ve bunların ikisine birden insan denildiği gerçeğini kısa da olsa verdikten sonra konuyu biraz daha detaylandırarak; onun fizyolojik ve ruhî yönü üzerinde biraz daha durmak gerekir.

3. FİZYOLOJİK BİR VARLIK OLARAK İNSAN

Kur'an'da insanın nasıl yaratıldığı hususunda şu bilgiler verilmektedir: *topraktan*, (Hac, 22:5; Mü'minûn, 23:67) *kara balçıktan ve kuru çamurdan*, (Hicr, 15:26-28-33) *çamurdan*, (En'am 6:2; A'râf 7:11; Secde 32:7; Sâd 38:71-76) *balçıktan*, (Mü'minun, 23:12) *ateşte pişmiş kuru bir çamurdan*, (Rahman 55/14) *yapışkan civik çamurdan*, (Saffat 37:11) *sudan*, (Enbiya, 21:30; Nur, 24:45; Furkan, 25:54) *nutfeden* (Nahl, 15:4; Mü'minûn, 23:14; Yâsîn, 36:77; İnsan, 76:2)¹⁹ vs... *Allah, insanı yarattı sonra insan şeklini vermek üzere, bir düzen içinde ona biçimini verdi.* (Kıyâmet, 75:38) Fen bilimlerinin tespitlerine göre de insan vücudu, arzın içerdiği elementleri içermekte²⁰ ve insan vücudunun ağırlığının %67 sini su oluşturmaktadır. Bu durum, "her canlı şeyi sudan yarattık" (Enbiya, 21:30) ayetini de açıklamaktadır. Su ise bütün kimyasal reaksiyonların oluşumunda ve enerji dönüşümünde gereklidir.²¹ İnsanın toprak ve sudan yaratılmış olduğunu açıklamanın ardından biraz da İnsan bedeninin oluşumuyla ilgili değişim safhalarını incelemek yerinde olacaktır.

3.1. İnsan Bedeninin Oluşumu

Shcroeder'in açıklamalarına göre: "İnsan vücudu, 10²⁷ atomdan oluşan 75 trilyon hücrenin her birinin ortak yaşamsal uyum içerisinde hareket ettiği iyi ayarlanmış bir makine ya da büyüleyici bir metropol gibi çalışır. Her bir hücrenin hayatı ortaya çıkarmak için bağımsız olarak katkıda bulunmasına karşılık, iki hücrenin aynı anda aynı eylemi yerine getirmelerine ancak nadiren rastlanır. Bütün "karmaşasına" rağmen, insan vücudunda işlerin arap saçına dönmesi pek mümkün değildir. Bir sperm hücresinin genetik materyal mesajını alıcı yumurta hücresine eklemesiyle beraber 10²⁷ tane atom organize hale gelmektedir. Birleşen bu küçük hücrenin içerisinde beden gelişiminin bütün safhalarında gerekli olan bütün bilgiler bulunmaktadır." (Shcroeder, 2003: 59).

Bilindiği gibi hem sperma hem de yumurta, normal bir hücrenin yarısı kadar kromozom ihtiva eder. Fakat döllenme sürecinde bu ikisi birleşir, yarısı anadan yarısı babadan gelen 46 çift kromozomlu bir hücre oluşur. Her ikisi de karışık hücre çekirdeğinin oluşumunda eşit pay sahibidirler. "Şüphesiz biz insanı, karışım halindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu iştir ve görür kıldık." (İnsan, 76:2)

Ayette geçen "Emşac" kelimesi, karışık manasındadır "meşic" de aynı anlama gelmekte olup, erkekle kadının döllenmiş sıvılarına denir. (İbn Manzur, 1408/1998: IV/206). Bir

tavırdan /evreden başka bir tavra, bir halden başka bir hâle geçerek yaratılması devam eden ilk karışımıdır.²² Çağımızdaki bilimsel veriler açısından Nutfetün emşac, spermin ovumu döllenmesi sonucu oluşup bölünme aşamasına gelmiş olan tek hücreye/zigot'a tekabül etmektedir.²³

Nitekim “*O (insan) spermali bir sıvıdan yaratılmıştır. Erkeğin beli ile kadının leğen kemiği arasından çıkar*” (Tarık, 86:6-7) ayetlerinde ‘meni’nin, bel ile kaburga kemikleri arasında çıktığı söylenmektedir. Bilimsel verilere göre bunu, husyelerde teşekkül ettiği ve oradan tazyikle çıktığı söylenir. Fakat başlangıçta husyelerin karın boşluğunda olduğu ve ana rahminden bebeğin yedinci ayından itibaren zamanla aşağıya, torbası içerisine indiği de bilinmektedir. Buna göre Kur’an’ın, genital organları yapan hücrelerin mahrecine, yani asıl başlangıç yerine işaret ettiği söylenebilir. (Duman, I:223)

Vücudumuzdaki her hücre, her saniyede ortalama iki bin protein oluşturmaktadır, milyonlarca atomdan oluşan beş yüz kadar amino asiti seçip bunları önceden seçilmiş olan dizilerde organize ediyor, bir araya getiriyor her bir dizinin spesifik bir şekilde kıvrılıp kıvrılmadığını kontrol ediyor ve daha sonra her bir proteini her nasılsa bu özel proteine ihtiyaç duyduğunun işaretini veren belli bir alana, bazılarını hücre içine, bazılarını hücre dışına gönderiyor. Ama neyin içeri girip, neyin dışarı çıkacağını kim ya da ne belirlemektedir? Hücre zarının tasarımı muhakkak ki keskin bir zekânın ürünüdür. Bir mikrometrelik bakteri hücrelerinden 30 mikrometrelik (yaklaşık olarak bir inçin binde biri) insan hücrelerine kadar bütün hücreler bu zar sayesinde iş görür. “Kendi işini kendi gören” doğa mantığında ciddi bir sorun vardır. Lipitlerin ve fosfolipitlerin doğal olarak oluşabileceği doğrudur. Ve suyun bulunduğu ortamlarda bunlar tabakalar ve hatta küreler oluşturmak üzere bir araya gelebilirler. Ama bir küre ile bir hücreyi birbirinden ayıran temel bir şey vardır; bilgi. Bu bilgi hücre zarından kontrollü geçişi sağlayan kapıları oluşturmak için gerekli olan, protein ve moleküllerin izlediği plandır. (Shcroeder, 2003: 68-70).

Kur’an insanın ilk yaratılışıyla ilgili şöyle buyurmaktadır: “*O, insanı bir damla sudan yarattı. Fakat bakarsın ki (insan) Rabbinin apaçık bir hasım oluvermiştir.*” (Nahl, 16:4)

Esed’e göre; “*Ayet insanın mümeyyiz (ayırıcı) vasfını ortaya koymaktadır. O halde, bu vasfın onu yüksek erdem ve başarılarla götürebildiği gibi, bütünüyle sapıklığa, azgınlığa sürükleyebildiği gerçeğini de ayetin işaret ettiği anlam alanı içinde düşünmek zorundayız.*” (Esed, 2015: 517).

Şimdi insanın, hücrelerden nasıl ortaya çıktığına bakacak olursak hayatın kendisinden sonra, cinsellik dünya üzerindeki en büyük icat olarak görülebilir. Cinsellik, biyosferdeki çeşitliğin ortaya çıkmasını sağlayarak harikalara sebep olmuştur. Ancak bütün bu çeşitliğe karşın bütün canlılar arasında en yaygın hücresel eylemlilik olan mitoz bölünme, çeşitliliğe karşı çalışan bir süreçtir. Mitoz bölünme aracılığıyla tek bir hücre, genetik materyal toplamı DNA da dâhil olmak üzere bütün organellerinin bir eşini daha oluşturur. DNA yükünün yarıya indirilmesini sağlayan bu sürece mayoz bölünme denmektedir. (Shcroeder, 2003: 78). Mayoz bölünmedeki başka bir nüans da hücre bölünmesi spermde hemen gerçekleşmesine karşılık, yumurtadaki hücre bölünmesi ancak yıllar sonra, yumurta döllendiği zaman gerçekleşmektedir. (Shcroeder, 2003: 81).

Kur’an’ı Kerim: “*...ve orada her tür bitkiden iki çift olarak yaratan ve gündüzü geceyle örtüp bürüyen O’dur*” (Rad, 13:3) ayette geçen iki cinsten kastedilen, “zevc” iki çift tabiri hem

eş hem çift anlamında kullanılmıştır. İnsan için karı ve koca, hayvanlar için erkek ve dişi, bitkiler için eşey, yani erkeği ve dişisi, madenler için artı ve eksi birbirini çift yapan eşler ifade etmektedir. (Duman, 2006, 2: 488.)

Yumurta döllenince etrafına delinmesi zor bir duvar örer, bu andan itibaren bölünmeye başlar. Artık ikinci dönem (alaka dönemi) başlamıştır,²⁴ “O, insanı “alâk”dan yarattı.” (Alâk, 96:2; Mü’minun, 23:14) Alaka sözcüğünde daima tutmak ve asılmak manası vardır.²⁵ Rahim duvarına tutunup gelişmekte olan hücreler topluluğudur. (Duman, 2006:37)

Alaka, döllenmenin yedinci günü rahim duvarına yapışır ve iki tabakaya ayrılır. Bunlardan ilki Harici Tabakadır, o da rahim hücrelerini kemirmek ve onlardan gerekli gıdayı alabilmek için kan gölcükleriyle doğrudan temas kurmaktadır. Mudğa, alakadan sonra gelişen özel bir et çeşididir. Alûsi’ye göre et ve kemik karışımı bir et çeşidi. (Ruhu’l- m aanî, 18:116) İkincisi ise Dâhilî Tabakadır, cenini ve eşini oluşturur. “... insanı önce topraktan, daha sonra da muhallak olan ve olmayan nutfeden yarattık” (Hac, 22:5) Ayet-i kerîme’nin bize verdiği birçok mana ve delâletlerden biri budur. Dış tabaka hilkati belli olmayan, iç tabaka da hilkati belli olan tabakadır. (Bar, 1989: 86). Diğer yaratılış, döllenmeden ve evreler halinde embrio safhasının tamamlanmasından sonra fötüs/cenin dokuz ay tamamlayıncaya kadar devam edecek olan tasvir, ta’dil, tesviye safhalarıdır. (Yazır, 5:3431-3437; Ateş Süleyman, Çağdaş Tefsir, 10:182-232)

Özetleyecek olursak hücre kümesinin dölyatağı içerisinde yumurtlamadan yedi, sekiz gün sonrasına dek süzülür ve dölyatağı içerisindeki salgılardan ihtiyaç duyduğu besini alır. İkinci hafta ile üçüncü hafta arasında, kalbi ve sinir sisteminin başlangıcını belirginleştirirler. Gözler açıkça görülebilmektedir. Beyin büyümeye başlar ve beyindeki bu gelişim doğumdan uzun süre sonrasına kadar devam eder. İlk sekiz haftada içerisinde hayati önem taşıyan adımların çoğu tamamlanmıştır; artık embriyodan cenine geçiş tamamlanmış ve temel organ ve uzuvlar oluşmaya başlamıştır. Dokuzuncu haftada kollar, bacaklar, eller, ayaklar ve vücudun büyük bir kısmı gerçek bir insan gibidir. Birkaç kelimeyle açıklanmaya çalışıldığında bu girift dünyanın görkemi çok aşağılara çekilmiş oluyor. Aslında her bir organ, bir metropolün karmaşasını andıran bir eylemler bütünüdür. Sonucunda ortaya çıkmaktadır. (Shcroeder, 2003: 85-88).

Kâinatın her tarafına, yere ve göğe, küçüğe ve büyüğe, katı maddeye, hareket eden canlıya ve düşünen insana kadar yayılan bu kevnî ayetler, kulak verenler, akıl ve idrakini doğru kullananlar için birer ibrettir. Böylece Allah’ın hidayeti ile insanın yaratılışındaki hidayet Mü’min’in ruhunda birleşir. (Bar, 1989: 101).

Kur’an’ın bir kısım ayetleri, insan tabiatını ortaya koyan; onun yaratılışını anlatan ayetlerdir.²⁶

Bu durumu Erkan Yar şöyle açıklıyor: “Kur’an insanın yaratılışıyla ilgili merhaleleri anlatırken, muhataplarının bilgi seviyelerini dikkate almıştır. Bundan dolayıdır ki; bu bilgiler, her çağın bilimsel gerçeklerine ters düşmemiştir. Başka bir ifade ile ilim ve teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin; tarih, Kur’an’ın insan yaratılışıyla ilgili verdiği haberlerin, modern bilimle aynı çerçevede cereyân ettiğine şahit olmuştur.”²⁷

Biyolojik dünyanın bütün karmaşıklığına rağmen; tek bir hücrede ifade edilen ve bütün süreçlere temel oluşturan durumda, zarif bir basitlik söz konusudur. Hayat bu teklük ve birliğin temsilidir. Döllenme anında tek bir hücre fiziksel anlamda sizi oluşturan her şeyi

içermekteydi. Hatta vücudunuzdaki her hücre de bu bilgiyi kendi bünyesinde saklı tutmaktadır. Fizik yasalarında ve biyolojideki işleyişlerde gördüğümüz harmoninin altında tek bir gizli gerçek yatmaktadır o da varoluşun her parçasının, en başta yaratılmış bir alt tabakadan; yani enerjiden oluşmakta olduğudur. Bu tuhaf ve tamamen mantığa aykırı gerçeği Einstein teorize etmiştir ve o zamandan bu yana yapılan çok sayıda deneyle de bu teorinin doğruluğu teyit edilmiştir. Fiziksel dünyaya temel teşkil eden birliğin keşfi ne kadar önemli bir şey olsa da şu anda bunun bir adım ötesine geçmek üzereyiz; bilim bütün varoluşun temelinde aklın yattığını keşfetmenin eşiğindedir. Külli akıl, evrendeki bütün uzay, zaman ve maddenin yaratılışında temel unsurdur. Buna göre akıl, dünyanın fiziği ile yaratılışın metafiziği arasındaki yapı taşıdır. (Shcroeder, 2003: 93). Ruhun bir melekesi olan aklın ifade organı da beyindir.

3.2. Bir İfade Organı Olarak Beyin

Bilinçli zihnin fiziksel beyinden nasıl ortaya çıkıp ifade edildiğini anlamak istiyorsak ilk önce, sinirlerin işleyişini anlamamız gerekir. Zira özü itibariyle beyin, kompleks bir yapılanma içeren bir sinir yığınınından ibarettir.

Shcroeder'e göre: "Sinir canlılarda vücudun bir kısmından diğer kısmına bilgi göndermek için kullanılan temel yapıdır. Şaşırtıcı olan şey şu ki, bilgi türü her ne olursa olsun; vücut, aynı aktarım aracını kullanmaktadır. Dokunma, tat, koku, ses ya da görüntü, bütün bu his ya da düşüncelere ilişkin veriler, sinirlerin zekice izole edilmiş, akson adı verilen uzamları boyunca dalgalar gibi hareket eden elektriksel sinyaller, voltaj yükselmeleri olarak kodlanırlar. Sinir hücresi liflerinin parmağa benzer uzanımları yüzey alanını genişleterek birden fazla sinyalin aynı anda alınabilmesini sağlamaktadır. Sinir hücresi, bu sinyalleri toplayarak, toplam girdinin yeteri kadar güçlü olup olmadığına; yani bir voltaj eşiğini atlayıp atlamadığına karar verir. Eğer bu eşik aşıldıysa, bilginin aktarılmasını bir diğer sinire devreder. Bu işlemlerden bahsedildiğinde, sanki bütün bunları bilinçli bir insan yapıyormuş gibi gelmeye başlıyor. Ama hayır. Burada söz konusu olan şey, özenle düzenlenmiş bir molekül yığınınından başka bir şey değildir." (Shcroeder, 2003: 101).

Öğrenme, hatırlama, düşünme, algılama gibi bilişsel davranışları içeren her türlü insan davranışının temelinde nöron bulunur. Bu nöronlar merkezi sinir sistemine bilgi getirir ve burada verilen kararları uygulamak üzere kaslara "sinirsel emirler" götürürler. Merkezi sinir sistemi beyin ve omurilikten oluşur ve bu sistem, hem insan sinir sistemindeki nöronların çoğunluğuna sahiptir; hem de insan bedeninin davranış ve işlevlerinin tümünü koordine eder ve bir bütün halinde işlemlerini sağlar.²⁸

Yaratıcı İlahi irade, insan ve hayvanı, yaşaması ve sağ kalması için zorunlu görevleri yerine getirebilecek derecede imkânlarla donatmayı uygun görmüştür. Yaşamda önemli görevlerin yerini hissi idrak yerine getirir. Canlı varlık bununla, kendisine sıkıntı veren şeyler idrak ederek ondan kaçınmaya, faydasına olan şeyleri de elde etmek üzere çaba göstermeye sürüklenir. Ancak, insanı hayvandan ayrıcalıklı kılan önemli unsur, idrak organı akıldır. İnsan, akli sayesinde; evren ve insanın gayet mükemmel bir tarzda yaratılışından hareketle, Allah'ın varlık ve kudretinin bilincine varabilmektedir.²⁹

Kur'an, duyu organlarından işitme ve görme duyusunu da dile getirmektedir. (Nahl, 16:78; Mü'minun, 23:78; Mülk, 67:23; Secde, 32:9) İnsan vücudundaki her bir organın, hangi aşamada ne gibi özellikler göstereceğine dair bilgiler, kromozomları oluşturan binlerce genden her birinde depolanmıştır.³⁰ Garrett'e göre: "Gelişmekte olan insanın beden yapısına

ve davranışlarına şekil veren irsi (kalıtımsal) faktörlere gen adı verilir. Gen olmadıkça gelişmemiz imkânsızdır. Genler ise, normal dokularla kuşatılmadıkça işlevlerini yerine getiremezler.” (Garett, 1955: 18).

Bilinç, bize gizemli gelmektedir. Çünkü nörofizyoloji bilinci nasıl işlediğini bilmiyoruz. Nagel'in dediği gibi şimdiye kadar zihin beden problemini çözebilmiş olsaydık, kavramsal aparatımızın ciddi bir bakıma ihtiyacı olurdu. Ancak zihin beden ilişkisinin anlaşılması 0 (sıfır) bilim adamlarınca kabul edilmiştir.³¹

Bu insan aklının kavrayamayacağı, kendi bedeninde bir üst gücün varlığına delalet eden harika bir örnektir. Nitekim Kur'an: *“Biz onlara hem ufuklarda ve hem kendi nefislerinde delillerimizi göstereceğiz ki, Kur'ân'ın hak olduğu kendilerine açıkça belli olsun.”* (Fussilet, 41:53)

Hayat dediğimiz mucizenin büyük bir bölümü için beyin, aralıksız süre giden, nörolojik gelişimini ve aşınmasını sürekli olarak devam ettiren bir hikâyedir. Döllenmeyi takip eden ilk birkaç ay içerisinde genetik kodlama beynin yapısını ortaya çıkararak, beyin organlarının konumlarını sabitler. Beynin yapısı üzerinde kurulan genetik hegemonya çok açıktır. (Shroeder, 2003: 134).

Sondan başlangıca doğru gidersek, mademki hisler, duygular ve hareketler beynin *“eseridir”*, beyin onların *“müessiri”* durumundadır. Beyin de *“ruhun eseri”* olmakla *“ruh”*, beyin üzerinde *“müessir”* durumdadır.³² Burada insanın ruhi yönünün üzerinde durmak faydalı olacaktır.

4. RÛHÎ / RUHSAL BİR VARLIK OLARAK İNSAN

Ruh kelimesi sözlükte can, nefes, öz, ilham, vahiy, Cebrail, hafif esinti ve rüzgâr³³ anlamlarına gelmektedir. Terim olarak: *“insanın yaratılışı esnasında melek tarafından bedenine üflenip ölümü anında meleklerce bedeninden çıkarılıp alınan ve nesnelere algılayıp yükümlü kılınmasını sağlayan bilici hakikattir.”*³⁴ Kur'an'da ruh kavramı *Ruh* (Nebe, 78:38; Kadir, 97:4), *Cebrâil* (a.s.) (Şuara, 26:193-194; Bakara, 2:97; Nahl, 16:102), *İsa* (a.s.) (Nisa, 4:171), *Vahiy* (Şura, 42:52; Nahl 16:2), *mü'minlere rahmet ve ilâhi destek* (Mücadele, 58:22) anlamlarında geçmektedir. Bu beş anlamdan insan aklını en çok mutmain eden sonuncusu diyebiliriz. Buna göre insan, Hakk'ın yeryüzündeki velileri sayılır denilebilir.³⁵

Allah, yarattığı her türlü ayrıntısını uzuvları ve işlevleri, hücreler, metobolizma, vücut yapısı uygun biçimde (Esed, 2015: 844) ve bizim anlayıp anlamadığımıza ve kavrayışımızın ötesinde olup olmadığına bakmadan düzenlemiştir. *“...Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir...”* (Secde, 32:7-9) Allah'ın *“ruhundan insana üflemesi”*, ona ilâhi bir armağan olarak hayat ve bilinç veya *“can”* (ki ruh teriminin anlamlarından biridir) vermesini ifade eden bir mecazdır. Sonuç olarak *“her insanın canı, Allah'ın üflediği ruhtur”* (Razi, 1441/1981: XXV/141), *“ruhundan üflemesi”* ruhun idrak kuvvesi/kaabiliyeti, embrio rahimdeki teşekkül sürecini tamamlayıp fötüse dönüştükten sonra, algı biçiminde yavaş yavaş gelişecek; doğumdan sonra ileriki yaşlara doğru bu gelişme süreci tasavvur, temyiz, düşünme, kavrama fikir üretme şeklinde devam edecektir. (Duman, 2006, 2:392).

Kur'an'ın: *“Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık”* (Tin, 95:4) ayetinde geçen *“En güzel şekil”* ifadesi, Allah'ın yarattığı her şeyin, insanoğlu ve insan kişiliği (nefs) de dâhil olmak üzere, *“yaratılış amacına uygun şekilde”* var edildiği anlamına gelmektedir *“...ve*

onu nasıl (yaratılış) amacına uygun şekillendirdiğini...” (Şems, 91:7) ayeti de bu durumu izah etmektedir.

İnsanı: “Ve nasıl ahlâki zaafırlarla olduğu gibi Allah’a karşı sorumluluk bilinciyle de donatıldığını.” (Şems, 91/ 8). Yani, mükemmel bir temyiz, gücü olan akl-ı selim ve iradedden başka; hayra yöneldiğinde onu gönülden onaylayıp teşvik eden, şerre yöneldiğinde vicdanen rahatsızlık duyup terk etmesini isteyen bir ilhamı, gönülle ilgili uyarı kabiliyetini, duyarlılığı göstermek, insan tabiatının temel bir karakteristiğidir. (Duman, 2006, 1: 168).

Muhammed Hamidullah’a göre: “İslâm, insanın beden ve ruh gibi iki unsurdan mürekkep bir bütün oluşu üzerinde ısrarla durur. Onlardan birinin hatırı için diğersinin ihmal edilmemesi hususuna azami dikkat gösterilmesini ister. Zira insanın yalnız ruhani ihtiyaçlara kendisini vermesi, melek olmaya çalışması demektir; hâlbuki Allah bunun için melekleri yaratmıştır. Aksi bir davranışla sırf maddi ihtiyaçlara kendini vermesi, şeytan derecesine değilse bile, kendini hayvan derecesine indirmek demektir; ancak Allah bu maksatla hayvanatı halk etmiştir. O halde, insanın iki unsurdan mürekkep olarak yaratılışının gayesi, bedeni ihtiyaçlarla birlikte ruhi ihtiyaçlar arasında ahenkli bir denge kurmaktır. Bu denge kurulmazsa, maksat hâsıl olmaz.”³⁶

Ruh konusunda ancak “Allah’ın emrindedir” denilebilir. (İsra, 17: 85) Bu konuda insanlara pek az bilgi verilmiştir. Ancak şurası açıktır ki Yüce Allah bize, “Âdem’e ruh üflemeyle şeref verdiğini haber vermiştir... Âdem’in zürriyetini hakir bir sudan yaratıp da onlara ruh vermekle onları da şerefletirmiştir...” (Bar, 1989: 149). İnsana ruh sayesinde düşünmekte, konuşmakta ve görmektedir.³⁷ İnsana üflenen bu ruh, onu diğers canlı varlıklardan ayıran insani kavrayışa sahip kılmaktadır.³⁸

Allah insana verdiği yetenekler yanında ona hayat için gerekli olup bilmediklerini de öğretmiştir. (Alak, 96:5) İnsanca yaşayabilmek için bize düşen, doğru yolda doğru yürümek için sadece inanmak, öğrenmektir ve bildiklerimizi yaşamaktır. Çünkü insan, seviye olarak varlıkların hem en üstündedir hem de yeryüzünün halifesidir. Onu meleklerden bile üstün yapan kendisine eşyanın isimlerinin öğretilmesi ve yeryüzünün halifesi oluşudur. (Bakara, 2:31)

4.1. Öğrenme Yeteneği olmalı.

Hakir bir başlangıçtan (İnsan, 76:2; Hicr, 15:26; Secde, 32:8; Kıyame, 75:27; Nahl, 16:4; Yasin, 36:77) sonra insana ilim vererek onu mahlûkatın en yüksek seviyesine çıkarması, (Rahman, 55:2-4; Alak, 96:5; Bakara, 2:31) Allah’ın en büyük lütfudur. Sadece ilim değil, kalem kullanmayı da öğreterek, (Alak, 96:4) insanın sahip olduğu ilmi yaymasını ve sonraki nesiller için muhafaza etmesini de sağlamıştır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm şöyle buyurur: “Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemlle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir” (Alâk, 96:1-5) Mevdudi’ye göre: “Eğer Allah, ilham yoluyla insana kalem ve kitabın ilmini vermeseydi, o zaman insanın ilmi yetenekleri körelir; bilgi var olmaz ve gelecek nesillere ulaşamazdı. Böylece ilerleme mümkün olmazdı.” (Mevdudi, 1991:VII/219).

Yukarıdaki ayette geçen “oku” fiilinin mef’ulü hazfedilmiştir. Arapçada mef’ul, sözü genelleştirmek için hazfedilir. Buna göre okuma alanı genişletilerek; “Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (embriyodan) yarattı”, (Alak, 96:1-2) ayetleriyle hem yaratıcıya hem de insanın yaratılışına gönderme yapılmakta ve onlar hakkında araştırma yapılmasına ve bu araştırmaların da okunması emredilen nesnelere katılmasına işaret edilmektedir. Varlığı anlamlandırmak, kâinatı ve kendini anlamak ve tanımak, anlayarak, üzerinde tefekkür

ederek Allah'ın adıyla veya Allah adına okumak Allah'ın oku emriyle uyum içinde olduğunu belirtmek mümkündür.

Cüceloğlu'ya göre: "İnsanın öğrenme yeteneği onun yaşayış tarzının sürekli gelişmesine, değişmesine ve sağlıklı bir yaşama olanak sağlar. Uygur toplumlar eğitim sistemlerini önemli bir ulusal sorun olarak algılar ve sürekli daha iyi öğretim yöntemleri geliştirmeye çabalarlar. Psikologlar, psikoloji biliminin ilk başından beri öğrenme konusuna ilgi göstermiş ve öğrenmeyle ilgili değişik kuramlar ve açıklama biçimleri geliştirmişlerdir." (Cüceloğlu, 1990:139).

Allah'ın nesnelere isimler verme yolu ile onları sembolize etme gücünün sırrını, (Bakara, 2:31) insanın yeryüzündeki hayatı açısından çok önemli bir güçtür. Bu gücün olağanüstü önemini kavrayabilmek için Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'an* adlı eserinde şu şekilde açıklar: *"İnsanın nesnelere isimlendirebilme yeteneğinden yoksun bırakıldığını varsayalım: İnsanların, herhangi bir nesne hakkında aralarında anlaşma sağlayabilmek için, mutlaka o nesnenin karşılarında bulunması gerekecek. Bunun sonucunda karşılaşılabilecek büyük güçlüklerin, anlaşma ve ortak müşterek hayatı ne kadar zorlaştıracaklarını düşünmek bile insanı ürkütür."* (Kutub, 1972: I, 57).

Varoluşun temelinde, bilgi ya da akıl kadar ruhani olan bir vasfın yatması gerektiği düşüncesi, hayatlarımıza dair cismani algımızı hiçbir şekilde olumsuzlaştırmaz. Bedenlerimizin maddi rahatlık ihtiyacını inkâra kalkışmak, varoluşun doğasını yanlış yorumlamak olur. (Shcroeder, 2003:11). Yalnızca cismani olanın var olduğuna bizleri zaman zaman inandıran sis perdesinin ardındaki gerçeği gördüğümüzde, o bilince dokunduğumuzda, "onu" fark ederiz. Bu duygusal cevap -buna dini tecrübe de denebilir- her kültürde ve her dönemde yankısını bulmuştur. Bize, aslımıza döndüğümüzü hissettirir. Artık varoluşun özünü keşfetmişizdir. Herkes onu bir şekilde hissetmiştir. Belki göz alıcı bir gün doğumunda, belki bir sanat eserinde, belki sevdiğimiz birinin sözlerinde; ya da davranışlarında fiziksel olanla metafiziksel olan bir araya gelmiştir. (Shcroeder, 2003: 12).

4.2 . Davranışlar ve Ruh

Ruhun dili olan ya da beden dilinde davranışlar, sözlü dildeki kelimelerin yerini tutar.

Bu bakımdan kelimelerin Etimolojisine inildiği gibi Cüceloğlu'ya göre: "İnsan davranışının temelinde yatan nedenleri anlamaya çalışan psikologlar, insanın biyolojik yapısına ve bu yapının nasıl çalıştığına da ilgi gösterirler. Tıp biliminin değişik dallarındaki gelişmeler, insan davranışının altında yatan biyolojik temelleri anlamamıza yardımcı olur. Bu nedenle fizyoloji, nöroloji gibi tıp bilimleri, psikoloji gibi davranış bilimleri arasında sıkı bir bilgi alışverişi süregelir." (Cüceloğlu, 1990:51).

İslam dinine göre canı korumak temel makâsıd-ı diniye arasında yer alır. Temel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmaması çeşitli duyguların ortaya çıkmasına bağlıdır. Hayati tehlike geçiren bir insan korku ve kaygıya kapılır. Sevilmediğini hissedince üzülmür. Bir ödülle karşılaşan kimse de sevinir ve heyecanlanır. Buna göre sevgi, nefret, korku, ümit, sevinç, keder, neşe, kuşku ve sıkıntı, günlük konuşma ve davranışlarda sık sık telaffuz edilen; beden dili ve psikoloji kitaplarında üzerlerinde durulan sözcüklerdir. Bu duyguların, davranışların kökeni olduğunu söylerken; Bunların, İslam dinine göre; malı, canı, akli, nesli ve dini korumak için Allah tarafından insan fitratına kazınmış temel duygular olduğu da unutulmamalıdır. Bunlar Kuran'da *"Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verene, sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin olsun ki,"* (Şems, 91:7-8) *"Mûsâ: "Rabbimiz, her şeye yaratılışını (varlığını,*

özelliklerini ve biçimini) verip sonra onu doğru yola ileten (yaratılış gâyesine uygun yola yönelten)dir." dedi. (Taha, 20:50) "Ey, Rabbine, itaat edip huzura eren nefis! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön." (Fecr, 89:27-28) "Andolsun ki insanoğlunu, zorluklara katlanacak şekilde yarattık" (Beled, 90:4) "O ki (her şeyi) yarattı, düzenledi. Ve O ki herşeyin miktarını, biçimini belirleyip hedefini gösterdi" (A'la, 87:2-3) ayetleriyle Allah'ın bu nimetleri zikredilir.

İnsan için uyarıcı nitelikleri taşıyan; bu nefret, korku, ümit, sevinç, keder, neşe, kuşku ve sıkıntı, gibi duyguları konu edinen psikoloji ve tıp ilimleri bedeni korumayı hedef edinir. Bu bakımdan bunların öğrenilmesi yerine göre farz-ı ayın yerine göre de farz-ı kifayedir. Bunlar din ve dünya işlerinin kıvamı kendilerine bağlı bulunan ilimlerdir. Bunlar bulunmayacak olsa, din ve dünya işleri yolundan çıkar. Eşyanın isimlerinin ve zaruri olan çeşitli ilim ve davranışların öğrenilmesi buna örnektir.³⁹

Davranışları yöneten, bedenin mi ruhu yoksa ruhun mu bedeni yönettiği konusu sürekli tartışılmıştır.

*Adler'e göre: "Bireysel psikoloji, sorunun çözümünde belki bir ölçüde katkıda bulunabilir. Çünkü ruhla beden arasındaki karşılıklı yoğun etkileşim bu psikolojinin uğraş alanını oluşturmaktadır. İnsan, ruhuyla ve bedeniyle bir bütün olarak bireysel psikolojide tedavi edilmeye çalışılır. Uyguladığımız tedavi yöntemi, psikolojik sağlam temellere oturmadı mı; tedavi edeceğimiz insana yardım elini uzatamayız."*⁴⁰

Görüldüğü gibi, ruh ve beden bir bütünün birbirinden ayrılmaz parçaları olarak el birliğiyle çalışır.

Adler açıklamasına şu şekilde devam eder: "Ruh bir motora benzer, bedende keşfedebileceği tüm olanakları harekete geçirir ve karşılaşacağı tüm güçlüklerde bedenin kendisine güven ve üstünlük sağlayacak bir konumu ele geçirmesine katkıda bulunur. Bedendeki her kıpırtı, her dışavurum ve her belirtide ruhun güttüğü niyet ve amaçların damgasını görürüz. Onu böyle bir anlamla donatan ruhtur. Ruh, bedenin kendini savunup hastalıklardan, dertlerden, ölümden, çeşitli zararlardan, kazalardan ve fonksiyon kayıplarından korunmasını sağlayabileceği gibi çevresel koşulları etkileyip değiştirmeye çalışır. Bunun için de haz ve elem duyma, hayal kurma, iyi ve kötü durumlara uyum sağlama yeteneğiyle donatılmışızdır. Duygular, bedeni egemenlikleri altında bulundurulursa da büyük ölçüde bedene bağımlı değillerdir. Duyguların oluşumu kimyasal kuramlarla açıklanamaz ya da kimyasal inceleme ve araştırmalarla önceden belirlenemez. Bireysel psikolojide fizyolojik olayları önkoşul olarak benimsememiz gerekirse de bizim için önem taşıyan psikolojik amaçtır. Korkunun sempatik ya da parasempatik siniri etkilemesi bizi fazla ilgilendirmez, biz daha çok korkunun amaç ve hedefini araştırıp dururuz." (Adler, 1983: 32-34).

Kur'an-ı Kerim, korku; (Hac, 22:1) öfke; (Tevbe, 9:123; Âl-i İmrân, 3/134) sevgi; (Al-i İmran, 3:31) mutluluk; (Nahl, 16:97) haset; (Felâk, 113:5) pişmanlık; (Furkan, 25:27-28) utanma; (Kasas ,28:25) rezil olmak; (Fussilet, 41:16) gibi insanın hissettiği çeşitli duygulara işaret etmektedir. Genel olarak Kur'an, insanlardan, duygularını dizginleme ve bunları egemenlik atına alma aşırıya kaçmadan meşru sınırlar çerçevesinde doyurulmalarını istemektedir. Bu sayede kişi, heva ve şehvetlerine kul olmamakta, sadece dürtüleri üzerinde bir denetleyici, bunları kontrol altına alıcı ve yönlendirici olmaktadır.⁴¹

İnsandaki bütün üstün yeteneklerin kaynağı da ruhtur. İnsana yeryüzündeki ve yer altındaki tüm varlıklardan üstün olma şerefi, Allah tarafından verilen bir nimet ve ikramdır.

(İsra, 17:70) O halde, insanın bu kadar üstün bir seviyeye yükseltilmesinden sonra, onun Allah yerine O'ndan başkalarına ibadet etmesi cehaletin ve idrâksizliğin doruk noktası değil midir? (Mevdudi, 1991: III/747).

Mevdudi, *“Allah’ın insanlara, kendilerini -kavramsal düşünme yeteneğinden dolayı- öteki bütün canlıların ve hatta meleklerin üzerine çıkararak düşünme ve soyutlama yeteneği bahşettiğine ve bunun insanın ayırıcı özelliği”* olduğuna dikkat çeker. (Esed, 2015: 573).

Allah Teâla insanı yeryüzünde halife kılarak şereflendirmiştir: *“Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi.”* (Bakara, 2:30) Ayetteki “Halife” terimi *halefe* fiilinden türemiştir ve “başkasının yerini aldı” anlamına gelmektedir. Bu terim, insanın yeryüzündeki meşru hâkimiyetini göstermek için kullanılmıştır ki; bu da en uygun olarak “yeryüzünde ona sahip çıkacak” şeklinde çevrilebilir. (Esed, 2015: 12). Allah’ın kâinattaki görünen ve görünmeyen varlıklarını insana boyun eğdirmesi buna delil teşkil eder: *“Göklerde ve yerlerdeki her şeyi, Allah’ın size musahhar (emrinize amade) kıldığını görmediniz mi?”* (Lokman, 31:20)

Burada hilâfetin insan için bir sorumluluk ve büyük bir emanet olduğundan da bahsetmek gerekir. Şu ayet bu durumu açıklamaktadır: *“Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.”* (Ahzab, 33:72)

İnsana yüklenen emanetin : *“akıl, insanın mükellef kılınacağı kabiliyetlerin verilmesi,⁴² itaat, kadının iffet ve namusunu koruması, din, farzlar ve hadler, insanların tüm emanetleri, adalet,⁴³ halifelik, vazife yükümlülüğü, (Yazır, 1936: VI/113), uzuvlar, ma’rifetullâh (Allah’ı bilme), (Razi, 1441/1981: XVIII, 303) ilâhi sır,⁴⁴ bilme ve yapma,⁴⁵ yeryüzünde ahlâk ve adalete dayalı bir sosyal düzen kurma görevi, (Fazlurrahman, 1996: 59) dünya gezegenini imar etme ve şümüllü bir insan medeniyeti kurma,⁴⁶ hür irade,⁴⁷ seçme, bilgi, şuur, kudret, yaratıcılık, aşk ve hikmet,⁴⁸ “muhakeme” yahut “akıl” ve “irade” yani iyi ve kötü arasında seçim yapabilme yeteneği ve daha pek çok fikirler ileri sürülmüştür. (Esed, 2015: 868).*

Hilafetin getirdiği yükümlülükleri hakkıyla yerine getirmek gerekliliği de şu ayetten anlaşılmaktadır: *“Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah’ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah’ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.”* (Sâd, 38:26).

İnsan aynı zamanda sosyo-kültürel çevresiyle de daima bağlantı halindedir. Ortak yaşama güdüsünden kaynaklanan bu duygu çoğu zaman insana cemiyet halinde yaşamak için ferdî arzularını ve zevklerini bir kenara bıraktırır. Kur’an, yeryüzünde adil ve ahlâkî temellere dayanan, yaşanabilir bir toplumsal bir düzenin oluşmasını esas almaktadır. (Fazlurrahman, 1996: 87) Kur’an: *“iman edip sâlih amel işleyenlere cennette verilecek mükâfatı anlatırken onların kalplerinden kinin çıkarılıp atılacağını”* (A’râf, 7:42-43) haber vermektedir. Kulun iman edip yararlı işler yapması, kendi göğsünde bir dizi değişime ve toplumsal hayatın huzura kavuşması gibi köklü değişimlere neden olmaktadır.⁴⁹ Serol Teber:

“Toplumsal biçim, üretim ve tüketim bütün ayrıntılarına kadar tespit edilmeden ve de temel çıkış noktası yapılmadan, insandan, insan davranışlarından söz etmek de İmkân dâhilinde değildir. Bütün davranışlarımız da bunları örgütleyen beden, sinir sistemi ve

beynimiz, bu toplumsallaşmanın, üretimin, üleşimin ve tüketimin ürünüdürler. Bunların biçimine göre şekillenirler ve gelişirler. Üretim ve tüketim koşullarını değiştirmekle, davranışlarımızı geliştirmek ya da yozlaştırmamızın bugün artık yadsınamaz bir gerçek haline gelmektedir.”⁵⁰

Ancak Serol Teber ve Wilhelm Reich’in dediği gibi değil de beden, sinir sistemi ve beynimiz, zaman zaman ifade edildiği üzere Allah’ın yarattığı ve yeteneklerle donattığı unsurlardır. Bunların davranışlarını geliştirmek ya da yozlaştırmak imkânı ise çevreye yüklenebilir, demek daha isabetli olacaktır.

Aynı zamanda kişilik zırhının içindekiler dış kökenlidir, toplumsaldır. Bütün bu içeriklerin kenetlenmesi, zırhın sağlamlığını yaratan devinimsel süreç sorununa eğilmezden önce, kişiliğin oluşumundaki ilk nedenin dış dünyaya karşı kendini koruma olmasına karşılık, sonraki işlevinin bambaşka olduğunu kabul etmemiz gerekir. Uygur (kente yerleşmiş) insan çeşitli toplumsal kurumlar yaratmıştır. İnsan, gerektiğinde kaçmasına ya da kavgaya girişmemesine izin veren bir kas yapısına sahiptir, ayrıca tehlikeleri önceden görüp savuşturmasını sağlayabilecek bir zekâsı vardır. Demek ki kişiliksel savunma düzeneği tehlike içerden, içgüdüsel itkilerden geldiği zaman çalışmaktadır. Bu durumda, dışa vurması engellenen güdülerin birikip üşüşmesinden doğan kaygıyı (güncel kaygıyı) aşmak kişiliğe düşmektedir. Kişilikle güdüler bastırma arasındaki ilişki, içgüdüsel arzuları bastırma gerekliliğinin kişiliğin doğmasına yol açmasında kendini göstermektedir.⁵¹

Kişiliğin oluşumunun başlangıç noktasıyla, yani Ben’in dış tehlikelerden korunmasıyla kişiliğin daha sonraki işlevi, yani Ben’in tehlikeli içgüdüsel itkilerden, kaygının yarattığı durgunluktan ve güdüsel enerjilerin özümlemesinden korunması arasında kesin bir ilinti bulunduğunu gösteren de işte budur. Reich, 1997:180)

Condillac’ın şu ifadeleri ile konuyu burada sonlandırmak istiyorum: “Tanrı’nın bize bağışlamış olduğu melekeleri bilmek bizim için önemli ise de elimizde bulunan ve bize ancak bu hayattan sonra geri vereceği melekelerin hangileri olduğunu keşfetmeyi istemek faydasızdır. Onun için ben bir kere daha şimdiki halden ileri gitmiyorum. Bu bakımdan, ruhu bedenden bağımsız olarak göz önünde tutmak söz konusu değildir; çünkü onun bağımlılığı pek fazla dikkati çekmiştir. Bundan başka ruhu, içinde bulunduğu bir tek bedene mahsus olarak göz önünde tutmak da söz konusu değildir.”⁵²

5. SONUÇ

Kur’an, Allah’ın göklerde ve yeryüzünde yarattıkları hakkında düşünmemize (tefekkür etmemize) dikkat çekmektedir. Ayrıca kâinatın, bizleri görünen âlemden görünmeyen âleme taşıyarak Allah’ın varlığına ve kudretine işaret etmektedir. Kur’an’ın kâinatı bu kadar düşünmemizi istenmesi insanda şuur ve bilinç oluşturmaktır. İnsanın üstünlüğü, akıl ve ona göre hareket etmesine, aşağılara düşmesi de aklını işlevsel hâle getirmemesine bağlanmıştır. Aklın en önemli görevi, fitri duyguları kullanmak için en faziletli yolu seçmektir. Hidayete eremeyen bir insanın kalbini, karanlık kaplar. İnsanların içine düştüğü buhranlardan kurtulmasının çaresi, işte bu noktadadır. Evrende bulunan varlıklara sadece zahiri yönüyle bakanlar, onu ancak gördükleri kadar kavrayabilirler. Hem zahiri hem de batını

yönüyle bakanlar ancak her şeyden ibrete şayan manalar çıkarabileceklerdir. Sonuç olarak ifade edebiliriz ki, Kur'an, insanı üç yönden tanıtmaktadır: 1. İnsanın yaratılışı, yaratılış evreleri, yaratılış amacı. 2. Birey olarak insan, insanın psikolojik vasıfları, insanın zaafı. 3. Sosyal varlık olarak insan, aile hayatı, toplumlar arası ilişkiler. Ruh ve beden bir bütünü olarak çalışır. Ruh, bedende meydana gelebilecek tüm imkânları harekete geçirir ve tüm zorluklara karşı bedenin kendisine güven ve üstünlük sağlamak için katkıda bulunur. Dolayısıyla bedendeki her harekette ruhun etkisini görürüz. Kur'an-ı Kerim insanı Fen bilimleri gibi parçalayıcı değil daha bütüncül açıdan tanıtır ne ruhu bedene ne de bedenî ruha üstün kılar, insanın yaratılış yönlerinden bahsettiği gibi aynı şekilde insanın yapısına ve fitrî özelliklerine de işaret etmektedir. Her insanın yaratılışı, insanın ilk kez yaratılışı kadar mucizevi ve muhteşem bir olaydır. Muhtevası bakımından anne karnında gerçekleşen bu hadise büyük sırlarla doludur. Bedenimiz milyarlarca hücrelerle doludur, hücreler de yüzlerce ve bazen binlerce varlıklarla doludur. Hücredeki hadiseler çok mükemmel ve kusursuz bir şekilde yürüten nedir? İnsan bedenini, düşünme, konuşma ve bütün hareketlerimizi idare eden aktif faaliyet gösteren beyin, nasıl çalışmaktadır? Sonuç olarak diyebiliriz ki: Hisler, duygular ve hareketler beyin, beyin ruhun, ruh da Yaraticısının emri olmak itibarıyla birer "eser"dir. Böylece bütün eserler zinciri, sonunda tek bir "Müessir" olan Allah'a dayanmaktadır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ, M. F. (1984). *El-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'an*, Çağrı Yay., İstanbul.
- ADLER, A. (1983). *Yaşamın Anlam ve Amacı*, Trc. Kâmuran Şipal, SAY Yay., İstanbul.
- ATEŞ, S. (1989). *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul.
- BAĞÇECİ, M. (2005). "İnsanın Mahiyeti ve Ruhunu", *Bilimname Dergisi* Cilt: 3, Sayı: 8, s. 33-50.
- BÂR, M. A. (1989). *İnsanın Yaratılışı*, Trc. Abdülvehhab Öztürk, TDV Yay., Ankara.
- BAYRAKLI, B. (1999). *Kur'an'da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, Marmara Üniversitesi, İFAV. Yay., İstanbul.
- BEYDAVİ, N. Ö. (1418/1997). *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Neşr. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşî, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, Beyrut.
- BİNTÜŞ-ŞATİ, A. A. (ts). *el-Kur'an ve Kadâya'l-İnsan*, Daru'l-Me'ârif, Kahire.
- BOLAY, S. H. (2009). *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayınları, Ankara.
- BUTİ, R. (1987). *Kur'an'da İnsan ve Medeniyet*, Trc. Resul Tosun, Risale Yayınları, İstanbul.

- CALVERLEY, E. E. (1970). "Nefs" mad., *İA*, MEB. Yay., İstanbul.
- CARREL, A. (2016). *İnsan Denen Meçhul*, Trc. Fatıma Zehra Bayrak, Hayat Yayınları, İstanbul.
- CERRAHOĞLU, İ. (1975). "Kur'an'da İnsanın Yarattığı Sahnesinin Düşündürdükleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, s. 85-95.
- CEVZİYYE, İ. K. (1993). *Kitabu'r-Rûh*, Trc. Şaban Haklı, İz Yayınları, İstanbul.
- CONDİLLAC, E. B. (1992). *İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerinde Deneme*, Trc. Miraç Katırcıoğlu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- CÜCELOĞLU, D. (1990). *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, 31. Baskı, İstanbul.
- ÇİFTÇİ, A. (2000). *Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek*, Kitâbiyât Yayınları, Ankara.
- DENİS, L. (1995). *Gerçek Varlık Ruhtur*, Trc. Yavuz Keskin, Ruh ve Madde Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- DESCARTES, (1998). *İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler*, Trc. Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, F. (1978). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, 3. Baskı, Ankara.
- DUMAN, M. Z. (2006). *Beyânu'l-Hak (Kur'an-ı Kerim Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)*, Fecr Yayınları, Ankara.
- DUMLU, Ö. (1999). *Kur'an'da Bazı Kavramlara Bakış*, Anadolu Yayınları, İzmir.
- ECE, H. K. (2000). *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- ESED, M. (2004). *Kur'an Mesajı Meâl-Tefsir*, Trc. Ahmet Ertürk-Cahit Koytak, İşaret Yayınları, İstanbul.
- ERDEM, M. (1995). "İslam'da İnsan Modeli", *İslam'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği* (Kutlu Doğum Haftası), TDV Yayınları, Ankara.
- ERTUĞRUL, R. (2004). "Kur'an'a Göre İnsanın Psiko-Sosyal Açından Değerlendirilmesi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE., Ankara.
- FEYYÛMÎ, A. M. (2015). *el-Misbâhu'l-Munîr fî Ğaribi's-Şerhi'l-Kebîr*, er-Risâletü'l-Âlemiyye, Beyrut.
- FAZLURRAHMAN, (1996). *İslam ve Çağdaşlık*, Trc. Alparslan Açıkgenç- M. Hayri Kırbaşoğlu, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- GARETT, H. E. (1955). *Psikolojiye Giriş*, Trc. E. Ertem- R. Öncül, Maarif Basımevi, İstanbul.
- GÜNGÖR, E. (1998). *İslâm'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, 11. Baskı, İstanbul.
- HAMİDULLAH, M. (1976). *İslam'a Giriş*, Trc. K. Kuşçu, İrfan Yayınları, İstanbul.

- HASBU'N-NEBİ, M. M. (1991). *el-Kevnü ve'l-İ'cazu'l-İlmî li'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikri'l-Ârabî, 2. Baskı, Kahire.
- HAZİN, A. B. (2004). *Lubâbu't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- HÛLÎ, B. (1973). *Âdem Aleyhi's-Selâm*, Mektebetu Vehbe, 3. Baskı, Kahire.
- İBN KESİR, E.F. İ. (1969). *Tefsiru'l- Kur'âni'l-Azîm*. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût.
- KARA, N. (2015). *Bir İletişim Aracı Olarak Kur'an'da Beden Dili*, Ensar Yayınevi, İstanbul.
- KEPLER J. R. V. (2002). *Yeni Gökbilim*, Trc. Nur Özlük, TÜBİTAK Yayınevi, Ankara.
- KUTUB, S. (1972). *fi Zilâli'l-Kur'an*, Dâr'üş-Şurûk, Beyrut.
- MEVDUDÎ, E. A. (1991). *Tefhimu'l-Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, Trc. Muhammed Han Kayanî ve Diğerleri, İnsan Yay., İstanbul.
- MUTAHHAR, Y. (1981). *İnsan Biyokimyası*, İÜTF. Yay., İstanbul.
- MORGAN, C. T. (1981). *Psikolojiye Giriş*, Trc. Hüsnü Arıcı ve Diğerleri, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Ankara.
- NECATİ, O. (1998). *Kur'an ve Psikoloji*, Trc. Hayati Aydın, Fecr Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.
- RAZİ, F. (1441/1981). *Mefâtihu'l-Gayb/et-Tefsîru'l-Kebir*, Daru'l-Fikr, Beyrut.
- REİCH, W. (1997). *Kişilik Çözümlemesi*, Trc. Bertan Onaran, Payel Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- SABUNİ, M. A. (2000). *Safvetü't-Tefasir*, Dâr'ul-Fikr, Beyrut.
- SAYGILI, S. (2001). *Beyin ve Ruh Beyn'in Sırlarından Ruhun Aydınlığına*, Elit Kitabevi, İstanbul.
- SEARLE, J. R. (2004). *Zihnin Yeniden Keşfi*, Trc. Muhittin Macit, Litera Yayıncılık, İstanbul.
- SEZEN, Y. (1994). *İslam Sosyolojisine Giriş*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul.
- STANNARD, R. (2002). *Yeni Bin Yılda Tanrı*, Trc. Atalay Atabek, Gelenek Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
- SCROEDER, D. L. (2003). *Tanrı'nın Saklı Yüzü Gerçekle Buluşan Bilim*, Trc. Ahmet Ergenç, Gelenek Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.
- ŞATIBİ, E. İ. (ts). *el-Muvafakat fi Usuli's-Şeri'a*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- ŞERİATÎ, A. (1988). *Dinler Tarihi*, Trc. Erdoğan Vatansever, Seçkin Kitaplar Yayınları, İstanbul.
- ŞERİATÎ, A. (1997). *İnsan*, Trc. Şamil Öcal, Fecr Yayınları, Ankara.
- TABERİ, M. C. (2000). *Câmiü'l-Beyân an Te'vili âyi'l-Kurân*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müesestu'r-Risâle, Beyrut.
- TEBER, S. (2000). *Davranışlarımızın Kökeni*, Say Yay., 9. Baskı, İstanbul.
- UZEYME, S. (1994). *el-Mustalahâtu'l Kur'âniyye*, Darü'n-Nasr, Beyrut.

ULUDAĞ, S. (2006). "Nefis" mad., *DİA*, TDV Yay., İstanbul.

YAKIT, İ. (1979). "L'Attitudedu Christianisma et de !'Islam en Facedu Darwinisme Etudes Comparees", *Doktora Tezi*, Sorbonne Üniversitesi, Paris.

YAR, E. (2000). *Ruh Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*, Ankara Okulu Yay., Ankara.

YAVUZ, Y. Ş. (2008). "Rûh" mad., *DİA*, TDV Yay., İstanbul.

YAZIR, E. H. (1936). *Hak Dini Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, Matbaa-i Ebuzziyâ, Neşr. Diyanet İşleri Reislîği, İstanbul.

EXTENDED SUMMARY

When said that human as a biological and spiritual being, it should be understood the human being as a whole, not the examination of two different beings. From the past to the present, every branch of science has tried to define human being from their own perspective. Therefore, it can be said that all these definitions are incomplete. In order for us to understand the purpose of human creation, its function on earth, its biological and psychological characteristics and its religious aspects and to see the power and art of Allah in itself, we must first apply to The Qur'an and the sciences together.

In fact, it is the Qur'an itself that divides human being into the body and spirit aspects. In the verses where the physical and spiritual needs are mentioned, the expression of these needs with the word "soul" seems to indicate the establishment of the said balance. The Qur'an points to this truth in this verse: "Consider the soul (human self) and how it is formed in accordance with what it is meant to be" (Surah Ash-Shams 91:7). The word self that translated in exchange for the human self means life, soul, wise, living being, human being, individual, humanity, and human self. The self here denotes the human self or personality as a whole, and the word human being refers to the extremely complex nature of human being as a living being in which the physical needs, impulses, emotions and intellectual activities are inextricably linked to each other.

The question of how human beings are created is described in the Quran with the following words: dust, black mud and dry mud, mud, sludge yeast, dry mud cooked on fire, sticky mud, water, small seed, etc. God created man, then shaped him as a human form. In the creation of Adam, He also says: "When I have formed him, and breathed into him of My spirit, fall down prostrating before him" (Surah Al-Hijr 15:29).

In our study, first of all, after briefly giving the fact that human beings are formed from soul and body and the fact that both of them are called human beings, we tried to elaborate on the physiological and spiritual aspects of the subject by further detailing the subject. The Qur'an has taken into account the knowledge levels of its addressees when explaining the stages of human creation. That's why, this information did not contradict the scientific realities of all ages. Under the harmony that we see in the laws of physics and the processes of biology, there is only one hidden truth, which is that every part of existence consists of a substrate created in the first place; that is, it consists of energy. Einstein has theorized this strange and totally unreasonable fact, and many experiments have since confirmed the accuracy of this theory.

In addition to the abilities given to man, God has also taught him whether they are necessary for life. What is our duty in order to live humanely is to believe and to learn, and to live what we know by walking on the right path. The idea that a character as spiritual as knowledge or reason should be at the heart of existence does not in any way negate our bodily perception of our lives. Attempting to deny the material comfort of our bodies is misinterpreting the nature of existence.

SON NOTLAR

¹ Yenson Mutahhar, *İnsan Biyokimyası*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, 1981), 7.

² Muhittin Bağçeci, "İnsanın Mahiyeti ve Ruhu", *Bilimname Dergisi* Cilt: 3, Sayı: 8, (2005), 33-50.

- ³ Bk. Descartes, *İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler*, Trc. Mehmet Karasan, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998), 156-167.
- ⁴ Léon Denis, *Gerçek Varlık Ruhtur*, Trc. Yavuz Keskin, 1. Baskı (İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1995), 62.
- ⁵ Schroeder, Derald L. *Tanrı'nın Saklı Yüzü Gerçekle Buluşan Bilim*, Trc. Ahmet Ergenç, 1. Basım (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), 15-16.
- ⁶ Bk. James R. Voelkel, Kepler, *Yeni Gökbilim*, Trc. Nur Özlük, (Ankara: TÜBİTAK Yayınevi 2002), 26-32.
- ⁷ Fahreddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Razi, *Mefâtîhu'l-Gayb / et-Tefsîru'l-Kebir*, (Beyrut: Daru'l-Fikr 1441/1981), XVIII, 207.
- ⁸ Alaaddin El Bağdadi El Hâzin, *Tefsîrû'l Hâzin*, (Beyrut: Darul Kutubil İlmîyye, 2004), IV, 203.
- ⁹ Muhammed Ali Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, Beyrut: Dar'ul-Fikr, 2000, III, 235.
- ¹⁰ Rusell Stannard, *Yeni Bin Yılda Tanrı*, Trc. Atalay Atabek, 2. Baskı, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2002), 38.
- ¹¹ Alexis Carrel, *İnsan Denen Meçhul*, Trc. Fatıma Zehra Bayrak, (İstanbul: Hayat Yayınları, 2016), 13-15.
- ¹² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, (İstanbul: Matbaai Ebuzaaya, Neşr. Diyanet İşleri Reisliği, 1936), VII, 5813; Ferid Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 3. Baskı, (Ankara: Doğuş Matbaası, 1978), 979; Muhammed Fuad Abdülbaki, *Mu'cemu'l-Müfehresli Elfazi'l-Kur'an*, (İstanbul, 1984), II, 742.
- ¹³ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 979; Abdülbaki, *Mu'cemu Elfazi'l-Kur'an*, II, 742.
- ¹⁴ Süleyman Uludağ. "Nefs" mad., *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları), 2006, Cilt:32, 526-529; Edwin E. Calverley, "Nefs" md. *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1970), IX, 179.
- ¹⁵ Salih Uzeyme, *Mustalahât-u Kur'ânîyye*, (Beyrut: Darü'n-Nasr), 1994, 70; Ertuğrul, Resul, *Kur'an'a Göre İnsanın Psiko-Sosyal Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi, 2004), 12.
- ¹⁶ Yakıt, l'Attitudedu Christianisma et de l'İslam en Facedu Darwinisme Etudes Comparees, *Doktora Tezi*, (Paris, 1979) 140.
- ¹⁷ Bk. İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 1408/1988, VI, 233-235.
- ¹⁸ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Trc. Ahmet Ertürk-Cahit Koytak, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2004), 1273; Ayrıca Bk. Necati Kara, *Bir İletişim Aracı Olarak Kur'an'da Beden Dili*, (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2015), 24.
- ¹⁹ Geniş bilgi için Bk: Esed, *Kur'an Mesajı*, 517.
- ²⁰ Behi el- Huli, *Adem Aleyhi Selam*, 3. Baskı, (Kahire: Mektebe tül Vehbe, 1973), 20.
- ²¹ Mansur Muhammed Hasbinnebi, *el-Kevnü ve'l-İ'cazu'l-İlmî li'l-Kur'ân*, 2.Bsk. (Kahire: Daru'l-Fikri'l-Ârabî, 1991), 322-323; Ayrıca Bk. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), IX, 236; İsmail Cerrahoğlu, "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri," (Ankara: *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1975), Cilt: 20, 85-95.
- ²² Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân an Te'vili âyi'l-Kurân*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut: Müesestu'r-Risâle, 2000, 29:126; Ebu'l- Fida İsmail İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l-Azim*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî 1969, 8:310.
- ²³ M. Zeki Duman. *Beyânu'l-Hak (Kur'an-ı Kerim Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2006), Cilt:2, 517.
- ²⁴ Bar, M. Ali. *İnsanın Yaratılışı*, Trc. Abdülvehhab Öztürk, Ankara: TDV Yayınları, 1989, 81.
- ²⁵ Ahmad ibn Muhammad Fayyumi, *el-Mishabu'l-Münir fî Ğaribi's-Şerhi'l-Kebîr*, Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 2015, "Alaktuzufribi's-şey" (bir şeye tırnağımı geçirdim manasındadır); Luwis Ma'luf, *El-Müncid fi'l-lüga ve'l-edeb ve'l ulum*, Beyrut: Matbaatü'l Kathulikiyah, 1960, "Alaka's-şevkubi's-sevb" (diken elbiseye dolaştı, demektir).
- ²⁶ Fazlurrahman, *İslam ve Çağdaşlık*, Trc. Alparslan Açıkgenç- M. Hayri Kirbaşoğlu, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996), 2.
- ²⁷ Erkan Yar, *Ruh Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), 78-79; Aişe Abdurrahman Bintüş-Şati, *el-Kur'ân ve Kazâyê'l-İnsân*, (Kahire: Daru'l-Meârif, ty.), 15; Mustafa Erdem, "İslam'da İnsan Modeli", *İslam'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği* (Kutlu Doğum Haftası, 1993), (Ankara: TDV. Yayınları, 1995), 145.
- ²⁸ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 31. Baskı, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990), 54-65.
- ²⁹ Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, (Ankara: Fecr Yayınevi, 1998), 101.
- ³⁰ Clifford T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*. Trc. Hüsnü Arıcı ve diğerleri (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, 1981), 30-31; Henry E. Garrett, *Psikolojiye Giriş*, Trc. E. Ertem- R. Öncül, (İstanbul: Maarif Basımevi 1955), 18.
- ³¹ John R. Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, Trc. Muhittin Macit, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 134-135.
- ³² Sefa Saygılı, *Beyin ve Ruh Beyn'in Sırlarından Ruhun Aydınlığına*, (İstanbul: Elit Kitabevi, 2001), 114-115.

- ³³ Geniş Bilgi için Bk: İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, "rvh" mad. IV/288; Hüseyin K. Ece, *İslam'ın Temel Kavramları*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 543; Calverley, "Nefis"md. IX/178-183.
- ³⁴ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Nobel Yayınları, 2009, 299; Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Rûh", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2008, Cilt: 35, 187.
- ³⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitabu'r-Rûh*, Trc. Şaban Haklı, (İstanbul: İz Yayınları, 1993), 229; Huli, *Adem Aleyhi Selam*, 25.
- ³⁶ Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, Trc. K. Kuşçu, (İstanbul: İrfan Yayınları, 1976), 78.
- ³⁷ Ebu'l-Alâ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, Trc. Muhammed Han Kayanî ve diğerleri, (İstanbul: İnsan yayınları, 1991) VI, 571; Kara, *Kur'an'da Beden Dili*, 44.
- ³⁸ Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, Beyrut: Dar'üş-Şûruk, 1972, III, 392-393; Ayrıca Bk: Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, IV, 357; Kara, *Kur'an'da Beden Dili*, 44.
- ³⁹ Fazla bilgi için Bk. Ebu İshak Şatıbi, *el-Muvafakat fi Usuli's-Şerî'a*, (Beyrut: Daru'l-Kübi'l-İlmiyye, Ty.), I, 64, II, 7-8.
- ⁴⁰ Alfred Adler, *Yaşamın Anlam ve Amacı*, Trc. Kâmuran Şipal, İstanbul: SAY Yayınları, 1983, 29.
- ⁴¹ Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, Trc. Hayati Aydın, 1. Baskı, (Ankara: Fecr Yayınevi, 1998), 52.
- ⁴² Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, (1. Baskı), thk., Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1418/1997), II, 282.
- ⁴³ Ömer Dumlu, *Kur'an'da Bazı Kavramlara Bakış*, (İzmir: Anadolu Yayınları, 1999), 53
- ⁴⁴ Erol Güngör, *İslâm'ın Bugünkü Meseleleri*, 11. Baskı, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1998), 228; Ertuğrul, Resul, *Kur'an'a Göre İnsanın Psiko-Sosyal Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi, 2004), 35.
- ⁴⁵ Adil Çiftçi, *Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek*, (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2000), 201.
- ⁴⁶ Ramazan Buti, *Kur'an'da İnsan ve Medeniyet*, Trc. Resul Tosun, (İstanbul: Risale Yayınları, 1987), 24.
- ⁴⁷ Ali Şeriâtî, *İnsan*, Trc. Şamil Öcal, (Ankara: Fecr Yayınları, 1997), 17; Ali Şeriati, *İslam Sosyolojisi*, Trc. Kenan Sökmen, 3.Baskı, (İstanbul: Birleşik Yayınları, 1993), 82; Yümnî Sezen, *İslam Sosyolojisine Giriş*, (İstanbul: Turan Kültür Vakfı Yayınları, 1994), 69.
- ⁴⁸ Ali Şeriâtî, *Dinler Tarihi*, Trc. Erdoğan Vatansever, (İstanbul: Seçkin Kitaplar Yayınları, 1988), 216; Ayrıca Bk. Ertuğrul, *Kur'an'a Göre İnsanın Psiko-Sosyal Açısından Değerlendirilmesi*, 35.
- ⁴⁹ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 138.
- ⁵⁰ Serol Teber, *Davranışlarımızın Kökeni*, 9. Baskı, (İstanbul: Say Yayınları, 2000), 272.
- ⁵¹ Wilhelm Reich, *Kişilik Çözümlemesi*, Trc. Bertan Onaran, 3. Baskı, (İstanbul: Payel Yayınları, 1997), 179
- ⁵² Condillac, E. B., *İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerinde Deneme*, Trc. Miraç Katircioğlu, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1992), 27-34.